# ЛЮДИНА В ПРОСТОРІ

## І

Яблука, — подумав, повертаючись до стіни, — яблука.. Мокрі, потовчені, в пластмасовім шапличку бачив якось біля головпошти, валив сніг, продавець вихоплював жменями дрібноту з металевого контейнера, нещасні, їх розпродують за будь-якої погоди. Але ж не всі такі.. Він перевернувся на спину. У два незавішених вікна сочилось трохи світла, однак до світання ще далеко.. Там, за межами тісної кімнатки, глибокий яр п'явся вгору до поля, колись вони з товаришем бігли його схилом, а на другому березі, перелітаючи, втікала зграйка куріпок. Чи дочекаються вони цього снігу? Дочка повернулась у ліжку, лунко гупнувши у фанерну стінку. Яблука.. Часом їх виносять з утроби фургона, виносять, як тіла анонімних жертв, довкола стоять мовчки, чекають.. Але й бувають вони справді сліпучі у своїй наготі, і, коли приглянутись, на їхній шкірі проступають сироти, як на дівочих персах, і пульсують прожилки. Тоді починається торг. Обережно випрямленими долонями в гумових рукавичках вибирають з чистих ялинових ящиків і виважують.. Впаде, зойкнувши під тягарем, ваша чаша, груба, пузата шаля вас підведе, і відтепер ви вже чиїсь.. Кафа.. він згадував і ніяк не міг згадати жодного іншого невільничого порту. Кафа.. Він часто бачив фургони, проїжджаючи на роботу повз іподром, де їхня стоянка. Тупі кабіни, хрипуче дихання, подряпини на ребристих боках, закурених дорогами з далекої Фракії.. Профілі в кабінах, бронзові, бородаті, як на римських монетах, землероби, скотарі.. А трохи далі, за списоподібним залізним частоколом щодня з автобуса його око вихоплює крилаті тіла бігових коней, наїзники, розслабившись у колісницях, пропливають, попустивши віжки, засклені двоповерхові трибуни мовчать, з минулого дня видніються хіба що недбало порозпихувані стільці. Щось є в них спільне.. Я вже третю ніч не сплю.. Його очі в зароговілих повіках вже цілу хвилину приглядались до дочки навпроти, зіпершись на лікті, вона підсовувала коліна під живіт, в її рухах чулась уперта певність. Врешті фанерна спинка зупинила її, і тоді великою стриженою головою вона

почала пробиватись. Рвучким пташиним ударом ступні він підскочив до її ліжка. Дивно — вона спала.. Її заплющені повіки прикрили, йому здалось, ледь лукаву усмішку, там, під ними, дзюркотить течія її сну. Що їй сниться в три роки.. І чому після такої важкої для них обох ночі вона вранці сидить у нього на руках вся, як вимита, її очка аж світяться?..

2

Ранком, вмостившись на тролейбусному сидінні свого двадцять четвертого, він уже мчав на роботу — від виставки аж до кінця. Біля автовокзалу в салон вскочила моложава жінка, роззир— нулась і сіла недалеко від нього, на місці для інвалідів та дітей. її ноги в гумових чоботах не сягали підлоги, з усього було видно, що вона трохи опустилась — брудне розтріпане волосся під хусткою, несвіжий бинт на руці і до цього всього ще й клаповухий собачка за пазухою. Собачка, що звалась Лесею, обвела поглядом присутніх, ніби вибачаючись за порушений спокій — що зробиш, не сидіти ж удома, мусиш мандрувати з хазяйкою, та й дому фактично нема.. На її лисячім чолі біліла велика латка, одне вухо опало, а друге, настовбурчившись, слухало: жінка відразу відрекомендувала її — все як годиться.. А от чи слухають? Звичайно, слухають, посміхаються, дивлячись у вікна.. Жінка зверталась до пенсіонера з каракулевим коміром, але не бачила, мабуть, нікого. Очі в запалених повіках блищали; її язик звик до монологів — але то не була п’яна мова. Вибалушені, ще молоді очі блищали хіттю, подібно до п’яниць, глумливо округливши, вони не скліли, а навпаки, гарячкове шукали слухача, вона хапала за рукав пенсіонера і, хоч той ніяково відвертавсь, щось розповідала, розповідала.. За вікном уже зникли будинки, тролейбус, пірнувши попід ГІечерський міст, рвався до фінішу стрімкою ущелиною поміж двох горбів, порослих здичавілими садами. До його вуха долітали клапті оповіді про свиней, яких вона годувала у сестри, як носила їм воду, як спала разом зі свиньми, бо сестра її обманула.. Тема змінилась, як і почалась; облизавши губи і, показавши жестом на вікно, жінка стала говорити про дерева. Дерева там справді були, мабуть, як її життя — покривлені сливочки, обкручені хмелем, поїдені всякою коростою, мішались з акаціями, яблуньками, горіхами,

осиками, У глибині десь-не-десь догнивав парканець, обвалений хлів, собача будка, сад переходив у покинутий цвинтар, далі знов тополі, берези, давно безплідні груші.. "Як позрізають дерева — почнеться війна, — жінка похапцем доказувала, бо вже скоро висідати. —

Вони зрубують дерева і вішають на них таблички "фрукти".. Які ж то фрукти — то плоди-и..". Вона розтягувала слово "плоди", округлюючи очі. — "Плоди-и-и, чуєте, плоди-и, а ви кажете фрукти.. Фрукти що, фасоля, фінік можуть бути фруктами, але все, що на дереві, — то плоди-и..". Вона заметушилась, кинулась до виходу: "їдемо з Лесею до заправки, мені сказали, що можна з бензину робити керосин, лише добавити трохи солі..".

Вийшовши на кінцевій, він став повільно підніматися по Новонаводницькій. Оглянувшись, побачив, що жінка навіть не звернула до акуратної бензозаправки, яка там справді була, а пішла, петляючи по дорозі. Помаленьку вона віддалялась, аж поки не пропала зовсім. Ноги в нього міцні, що-що, а ноги не підведуть. Ось уже рукою подати до бані лаврської дзвіниці, поблискує зморшками її золота фольга, проступають у тінях ребра дерев’яного каркасу. Пригнувшись, уже входив через центральний вхід, минає групу туристів, що саме фотографувались під сценою хрещення Русі — відразу зі входу несподівано звертає праворуч, кроки відлунюють по викладеній цеглою доріжці, минає розкішний, мабуть, ще монастирський бузковий куш, минає лекційний майданчик з рядами лавок під волоськими горіхами — дерева старі, дуплаві, зате повні спокійної гідності, перейнятої, мабуть, від цієї землі. До початку робочого дня ще кілька хвилин, він підбирає з довгої зарошеної трави попсовані черв’яком яблука. Вже деяке прикрив жовтий лист, зламана вітром гілляка, за кушем бузини з наполовину почорнілими гронами знов "несподівано" наштовхується на перекинуту чашу монастирського водолія, поїденого іржею, ось груша — і розпливлась на язиці, залишивши по собі кілька зерняток на долоні.. Але все найкраще — попереду.. Він тихо підступає до високої молодої абрикоси і за кілька кроків перед нею зупиняється: на місці, всі, як одна.. Підходить до стовбура, обіпершись, ледь здвигає плечем — і очі відразу на землю.

Тихо, не озиваються. Вставайте, вставайте — знов очі на землю. Не хочуть. Тоді притискається й щокою до лускатої, в потьоках клею кори і починає обома руками термосити дерево.. Зарипіло над ним, кліпнули зеленкуваті очі, заспані щоки перевернулися з боку на бік..

Вийшовши з саду, іще зупинився, на цей раз біля руїн собору, і оглянувся — посеред майдану височіло три столітніх каштани, могутні, вони, здавалось, були одлиті з чавуну, легкий ранковий вітерець підвівав зісподу їхні ще зовсім темні крони..

з

Погода тепер мінялась щодня. Бувало, група туристів ніяк не могла розпізнати баню дзвініці — наче на зло прибульцям з усіх кінців світу, втікала від промовистих балачок гідів, загорнувшись у довгий туманний плащ, гуляла собі десь понад Дніпром. Такою вона зустріла його кілька років тому. Промінь прожектора, ледь дотягнувшись до третього ярусу, вертався назад. Він прийшов туди на запрошення товариша, щоб подивитись на кінофакультеті фільм "Листопад" — і заблудився. З якоїсь арки, пригадує, вибігла жінка в трико і на ходу показала бігти за нею, він побіг, сапаючи в густому тумані, пірнаючи в безконечні арки, і здалось йому тоді, що ця Лавра не має кінця й краю, аж поки не добігли до кінофакультету, де вже давно не світилось.. А тепер тут працює, хто б тоді навіть подумав, що його, народженого далеко від цих країв, доля змусить будувати в кінопавільйоні декорації для майбутніх режисерів. Учора студент із Сирії попросив його збудувати щось на зразок сільської в’язниці з піщаною долівкою і задротованим віконцем угорі. Молоді араби зовні веселі, але часом він помічав, як котрийсь із них застигав сам на сам з якоюсь річчю в руці — чиєсь фото, група партизанів сидить на піску. Деколи в переглядовому залі дивився вже готовий фільм — на екрані протягом якихось п’яти хвилин оживала чиясь далека домівка, поволі, завжди дивуючись, пізнавав стіни, двері — це ж усе будували його руки.. Бувало, правда, рідко, на його очах народжувалось щось нещоденне, і він ніби був свідком, як тріснула поверхня ґрунту, і на очах виростав справжній гриб, ще слизький, тугий, для нього чудо завжди

пов’язувалось із народженням білого гриба — в цих замшілих мурах, серед запорошених меблів та всякої бутафорії раптом прямо під ногами тріскався дубовий паркет, ще монастирський, — земля, розтуливши лоно, виштовхувала свій плід. Він ще і ще раз переконувався, що справжній плід пахне однаково, по-справжньому, звідки б грибниця не тягнула свій родовід — з-під поїдених часом пірамід, голих скель чи удобреної намулом рівнини.. Дві стінки він уже поставив, уже встиг і віконце задро— тувати. Лишилось тільки принести кілька відер піску, посипати по паркеті та побілити фанерні стінки. Розмішав у відрі з водою крейду, добавив трохи клею й почав білити. Трохи зарідко розбавив, розчин стікає зі щітки за рукав. Сільська в’язниця повинна бути, мабуть, міцна, але всередині запушена, облуплена. Добіливши, присів на бутафорській, обтягнутій чорним плюшем канапі. Щось не йде сьогодні робота.. Увесь мокрий. Рука з цигаркою тремтіла. Вона, здавалось, щойно перервала писання схвильованого, конче важливого для неї листа, навіть не помічаючи, що в її гарячкових пальцях перо неслухняне, дряпливе, чвиркає білим чорнилом по нігтях, і те застигає струмками сухої крейди. Він повернув голову до вікна і застиг, розкривши рота: на запітнілу шибку з того боку напливала велика тінь. Група туристів зупинилась якраз навпроти вікна, безшумно, наче зграя коропів чи снігурів, і так близько їхні спини в осінніх пальтах. Що вони тут шукають, ці солідні жінки, чоловіки?.. Відкривають для себе світ, так як ти зараз відкриєш для себе їх, адже ви вже не побачитесь. Але я вже про них не пам’ятаю. Дивно, він дивився, але запітніла шибка була набагато реальніша за них. Як, ти не бачиш їх, — але ж це справжні, тілесні люди, вони щойно висіли з автобуса.. Я не бачу їх, я не можу побачити їх, вперто твердило око, наповнюючись сльозою.. Добре, а хіба ти колись теж не відкривав для себе світу? Так, але то було зовсім інакше. Він пригадував торішню поїздку з дружиною до Одеського замку, якраз у цю пору..

Пам’ятає, як піднімався брукованим путівцем, як танув на камені іней, як плечем розтинав вітер, як уже повергнутий з високого неба іней в одчайдушних потугах жалив блискучими голками рум’янці щік, як задихавсь у вітрі.. Розплющивши заплакані очі, за крок від себе раптом

побачив голого хлопчика, що гарцював на дельфіні, дельфін повернув голову до нього, мовляв, хапайся міцніш — і з виляском ударив хвостом по мокрій траві, хлопчик засміявся, помахав перехожому повною чавунною ручкою.. Трохи позаду змагала вітер дружина, висока, міцна, і вітер гнув її, як молоде дерево.. Але картин, розвішених по стінах, уже не пригадує, пам’ятає лише, як біг, ковзаючись по інкрустованому рослинним узором паркеті, все далі, далі в глибину, відчувши, що лише раз, раз і назавше йому відпущено побувати в тому місці.. Він підійшов до прихованої в закутку ніші, заглянув крізь засклені дверцята — там, за ними, над проваллям стін висів мініятюрний округлий балкончик.. Далеко під ногами в клубах ранкового туману ворушилась осока, зблискували брижами маленькі плеса ставків довкола замку, мерехтіли купи верб понад водою, і знов луги, зблисне поодиноке плесо, і знов хвилі осоки розбігаються врізнобіч, так ніби в їхнім волоссі ще недавно прогулявся вихор, знову далеко луки і тіні хмар біжать по них, висвітлена рілля, серпанком прикриті пагорби, острівці у далекій течії високого неба.. Туманна куртина поволі здіймалась, обіцяючи яскравий день. Його вигострений зір помічав на осоці пожовклі скручені кінчики ще темних при корені двобічних ножів, йому колись розповідали, скільки в цих ставках линів, і він, здається, навіть звідси бачить, як піднімаються бульбашки метану з темного дна, куди сонце заглядає, може, востаннє, як промайнула тінь невеликої лугової черепахи під товщею ледь прогрітої води, як пірнула посеред плеса якась водоплавна пташка, хтось далеко-далеко йшов польовою дорогою, хтось у білому косив осоку.. Дві горлиці пролетіли над ним, майже торкаючись одна одної крильми, він почув свист їхнього пір’я, чорні риски на шиях висвічувались сонцем, а на черевцях вигравало світло, відбите землею, вони тріпали крильми, неглибоко загрібаючи повітря, і нагадували пару легковірних метеликів в осінньому небі..

Його покликали до телефону. Дзвонила дружина. Він весь час перепитував, по той бік хтось нервово сміявся, затихав і причаювався, виманюючи його голос, щоб потім, не давши опам’ятатись, обрубати на самій вершині крику, звідки б той летів стрімголов, розсипаючись на все дрібніші скарги нестерпних павз. Тоді знов над ним злітав голос, тепер

ніби вже за спиною. Він чує навіть дихання на мембрані мікрофона, так, ніби хтось високий раптом ніжно нахилився над тобою і почав гаряче хухати за комір, залоскочуючи при цьому вустами до сліз, і ти махаєш головою туди-сюди, але ні до кого, і сміх видається трохи вдаваним, як перед дзеркалом.. Так, він добре чує, оса вкусила, кого, її? — Ні, дочку, під саме око, в повіку, коли та, нагнувшись, щось малювала. — І що, вона кричала? — Так, вона кричала і вже почала було заходитись, я ніяк не могла зрозуміти причини, і поруч нікого не було, і я ніяк не могла її стримати, аж поки не побачила на підвіконні осу і аж тоді збагнула, що вона весь час кричала: "Оса, оса". — А звідки ти дзвониш? — З роботи. — А тепер усе нормально? — Так, тільки вона цілу ніч схлипувала уві сні, коли ти приїдеш до нас, може, сьогодні увечері? — Ні, сьогодні увечері не приїду, може, завтра.. Він поклав трубку і повернувся до себе у павільйон. Напруження недавньої розмови спадало, знову в напівтемряві на нього дивились фанерні стінки, висіла під стелею освітлювальна апаратура, але щось змінилося, хтось тут був" Підійшов до вікна, кроки голосно відлунювали. Хтось зайшов разом з ним, кроки відлунювали вдвічі сильніше. Поправив сповзлу скатертину на столі, підрівняв покривало на бутафорському ліжку, може, мені присісти?.. Присядь, я теж присяду. Тут нікого більше нема? Нікого, сьогодні зйомок не буде. Так чому ти тут сидиш? Я ж недавно білив, бачиш, ще не висохла крейда.. А мене ти зараз бачиш? Він раптом побачив її, але не тут, поруч, а там далеко, на її роботі, на восьмому поверсі Інституту кібернетики, зігнуту над столиком з телефоном. Поміж напружених слів, у павзах з диханням над мікрофоном раптом, як у проривах між задушливими хмарами, її вуста окреслили профіль свого голосу, її вуста виліплювали свою постать з покірливого мовчання, але це мовчання ще більше додавало болю до чогось дуже болючого, невідомого йому Він же не знав її зовсім, а тепер до цього невідання додається ще більша таємниця її голосу. Як її голос знайшов його тут, за цими мурами, чому, знесилений такою дорогою, її голос ранить у саме серце?.. З ким розмовляв кілька хвилин тому, що це за людина поділилася з ним болем їхньої маленької дочки, невже ця постать, скручена за телефоном, вибрала саме його.. Він згадував весільну подорож на море — як хвиля злизала з його пальця обручку, так, наче її там і не було, як вони вдвох,

стривожені таким болючим попередженням долі, вдивлялись у напрочуд прозору воду, як ще й досі в його свідомості обручка, тьмяно зблискуючи, скочується по вистелених водоростями валунах наперекір прибійній хвилі, все далі від берега, все глибше, глибше.. Хто того вітряного дня на безлюдній набережній поклав голову на його коліна й приліг, витягнувшись на повен зріст на довгій дерев’яній лавці, втомлений неспокійними передчуттями, хто розстелив перед ним, котрий знав лише сьогоднішній день, цю велику таємницю — іншу людину?..

Він поглянув на недавно побілені стінки — вони вже підсихали. Може, ще раз побілити?.. Та ні, краще так, як є, з розмашистими слідами щітки, а завтра, як висохне, подряпаю, пооббиваю знизу, треба іще підлогу засипати — вибіг надвір, заніс повні з верхом два відра піску, посипав по паркеті, а паркет усе такий нещасний — скільки в нього цвяхів повганяли, скільки землі у ньому, розтріскався, почорнів, дощечки, як з мореного дуба.. Розрівняв, приплескав де-не-де рукою. Це у нього друга така робота, ще зовсім недавно так само посипав долівку піском, білив стіни.. Але тоді треба було ще й стелю, то була "сільська лазня", туди мала зайти молода єгиптянка з шапликом нагрітої води, роздягнутись і митися. І коли знімали той епізод, він таки не втримався і заглянув.. Під сліпучим потоком світла, що висвічував найменшу тріщину крейдяної поверхні фанерних стін, стояла висока темноволоса дівчина, прикриваючи руками груди. Він одразу ж вийшов, але потім ще цілий день йому не давало спокою побачене поспіхом, однак одразу ж приховане в якомусь закутку свідомості. І тепер та картина спалахнула в досить ще різкому світлі: піском посилана долівка лазні, на ній парує шаплик з водою, на піску ямки від водяних крапель, поміж ними босі ступні з потрісканим темним лаком на великому пальці — на них теж краплі води з піском, як після дощу, і незвична незасмаглість тіла. Може, потужне світло робило його таким блідим, дівчина зіщулилась під прожектором, блискаючи з-під опущених вій зацькованим поглядом, але навіть таке потужне світло не могло забити поміж запорошених стін і всілякої допотопної бутафорії зворушливої інтимності в ледь помітному синці під лівою лопаткою, намуляний слід од ліфчика, болючого-

болючого відчуття беззахисності неприкритого тіла посеред цинічної байдужості півтораметрової товщини стін з обвислою по кутках павутиною — і як важко погодитися з тим, що ця сіра, незворушна декорація вже тихцем почала деформувати живе тіло..

Перестрибуючи з плаского даху на дах, у нічному небі з’являється силует цигана з гітарою, він нахиляється і припадає оком до щілини в покрівлі лазні. На ньому розцяцькована бісером оксамитова камізелька, широкі шовкові рукави сорочки, він тихо перебирає струни, приклякнувши на коліно.. Крізь отвір поміж черепицею видно, як при світлі гасового каганця повертається до нього лице, обрамлене хвилями темного волосся, як розтулюються спраглі вуста і шепчуть: тікай, тікай, вони вже все знають, тебе уб’ють.. Навпроти, з сусіднього даху, підводяться дві постаті жандармів садатівського режиму — гримить постріл, гітара поволі вислизає, він по плечі провалюється в отвір. Молода єгиптянка, не пам’ятаючись зі страху, кричить: співай, співай!..

Що ж, можна йти, робочий день закінчився. Він виходить з кінофакультету, минає редакцію "Українського театру", заходить у браму внутрішнього господарського двору. Тут без туристів навіть дихається легше. Недавно скошена трава підросла, хтось так і не забрав сіно — стіжок осів, прибитий дощами, з-під ноги вистрибнуло кілька пізніх коників, їхні панцири зливалися з жорсткою травою. На цьому полі всередині Лаври все росло само по собі: розчервонілий кленок, йому було, мабуть, кілька місяців, ясен — вітер одчахнув од нього чималу гілляку, і вона лежала поруч у траві.. Ще молода тополя заслоняла дзвіницю аж до самого золоченого вершка, тріпотіло сильно поріділе листя. Під стіною виріс великий куш мальви, двоє його довгих важких стебел лежало на землі, а третє, кислато розгалузившись, височіло в людський зріст. Він підійшов ближче. Вони вже відцвіли, лише на одній галузці рожевіло кілька пуп’янків — нахилився і трохи підняв полегле стебло — на ньому висушувалися з дощу свіжовипечені хлібинки, деякі розтріснулись, оголивши коричнювате зерно.. Була п’ятниця, у пузатенькій Микільській церкві з великими зорями на лазуровій бані розпочиналась, як завжди, репетиція симфонічного оркестру, крізь

відчинене загратоване вікно вилітали поки що безладні звуки. Повз нього пробіг запізнілий музикант у короткому пальтечку і шмигнув через високий поріг у двері. Як до сільської хати, — подумав. Чи до клуні.. Щось я не розумію тих музикантів. Фраки з шовковими вилогами, а чого варті гостроносі лаковані туфлі, не одному ж, мабуть, понатирало водянки. А під чорними фраками тіло біле-біле, таке на сонці одразу береться пухирями, м’якенький животик, опущені плечка, серветка, пов’язана на грудях, — що у нас сьогодні смачненького? — — нічого особливого, — дещо з Баха, трохи з Моцарта — як завжди.. А їхні оплески — не руками, а смичком об деку, хіба вони не нагадують щось безруке, механічне — мовляв, чуєте, як наші приручені дерев’яні ляльки вітають вас, — а квіти, а поклони, ось встала перша скрипка і вклонилась, і так щоразу. Чи зміг би я коли-небудь приручити якийсь інструмент, щоб він, як то кажуть, сміявся і плакав.. Мабуть, ніколи. А в сутінках, як риба, пускати бульбашки звуків крізь отвори темної полірованої дудки — ось тут перед тобою розписана чорним по білому уся музика — хіба ж це так складно ’— читай собі і грай. Ні, я не побачу за нотами нічого, даремно Бахові рукописи знайшли на якомусь горищі.. О, а якраз на цьому горищі, над музикантами торік знайшли куниче кубло, їх там було розплодилося з добрий десяток, а може, вони ще й зараз там є, і слухають разом із ним ці звуки, ну, вони, певне, набагато солідніші знавці.. Всміхнувшись, оглянувся — ніде нікого. Навшпиньки підійшов до вікна і, все ще посміхаючись, з-за стінки, щоб ніхто не помітив, зазирнув усередину.. Боже, скільки їх сюди напхалося, хто боком, хто передом, хто спиною, і кого тут тільки нема., під вікном мефістофельський профіль витягує душу зі скрипки, білява арфістка, повна, як плакуча верба, виглядає крізь струни загадково, забуто.. Слухай, слухай, зараз вони тобі заграють сплющений час, ні на йоту не відступивши від правди, і ти почуєш, що з нами було, є і буде; звичайно, якщо ти не ликом шитий, то в цій солодкавості — а музика завше має бути трохи солодкавою — — почуєш і тиф, і чуму, і сухоти, але музика завжди проносилась понад могилами, куди безладно звалювали кістки композитора, вона хіба що ледь торкається поверхні, а там уже шовкова травичка, горбик, деревце.. Цікаво, чи так його палець торкався клавіша.. Чого тут стоїш, що, що загубив?.. Хотілося б, мабуть,

накрохмаленої сорочки, прохолодного фраку, квітів, оплесків.. Він відступив од вікна, побрів до виходу з Лаври і. натягнувши каптур пальта, бо тут вітряно, почав спускатись Новонаводницькою до свого двадцять четвертого.. Ні, не хотів би.. Я більше люблю чорну роботу.. Забити цвях, побілити, викопати яму.. Може, я не туди йду?.. Його очі ковзнули по горбку, де завжди на тлі призахідного неба і Дніпра вирізьблювались молоді акації. Горбок голий, приглянувшись, помітив свіжі пеньки, присипані тирсою.. У темнім вологім вибалку горів вогонь. За ним гуртом, ніби гріючись, стояло біля десятка людей, але вони не змерзли, навпаки, обличчя зблискували потом. Дехто курив, неквапливо хтось розмовляв, видно було, що чекають, поки догорить хмиз. Оддалік, ткнувшись у землю, лежало кілька бензопил. Здавалось, люди чекають на свіжину, добряче натрудившись. Відбившись од компанії, йому назустріч відокремився чоловік, мабуть, щось шукав, очі неуважно бігали по витоптаній землі, вже досить старий, у сивім волоссі заплуталась чи то тирса, чи солома, оголену до ліктя руку простягнув перед собою, і здалось йому, що там кров..

4

Вийшовши з кабіни ліфта, одразу побачив, що його записка, застромлена в дверях на випадок, коли дружина прийде раніше за нього, стирчить на тому самому місці. Не приходить.. Уже два тижні вони не бачаться. Він живе тут окремо, в чужій квартирі на восьмому поверсі. Щодня повертається сюди, читає газети, слухає радіо, п’є чай і засинає. Ранком встає, виходить і залишає в дверях записку: "Прийду пізно, вчора чекав на вас цілий день". Можна цілу ніч не спати, ніхто тобі не заважає, нема з ким сваритись, за стіною чути, як вовтузяться малі діти, гугнявить телевізор, кує зозуля на одинадцяту, помаленьку усе стихає, вкладаються спати. Він уже знає напам’ять арифметику цього дев’ятиповерхового будинку. Гаснуть одне за одним вікна, ось погасло і його. Зарипіли ліжка. За стінами приглушені лагідні розмови, пір’я подушок вбирає чийсь сміх, сльози.. Він уже не пам’ятає, як донесло його у переповненому тролейбусі і хвилею викинуло в сутінкову квартиру, клацнувши за спиною замком. Він хоче спати, не чекаючи

дозволу, вже. У напівтемряві підійшов до розкладного ліжка і вкрився з головою, як це любив робити в дитинстві. Закашлявшись, пірнає у сіру воду, поволі, аж поки пальці ніг не торкнуться дна, але дна щось немає, тіло легке, виринуло, воно ще хоче поплавати по поверхні. Тіло ще молоде, а в мені вже старість. Ось воно, молоде тіло, скидається з боку на бік, відпихається ногами. Голова вигулькнула на поверхню, безпорадно відкрились очі. Вздовж хребта вп’ялись кліщі, перекинувся на живіт, долоні переплелись на тім’ї, там, де кінчався хребець, пальці намацали затверділі гулі, вони збільшувались, розмикаючи долоні. Він відчув подув гарячої хвилі, тіло як повітря над газовим пальником захиталось, гойднувшись, відірвався живіт. Голова лежала сокирою в подушці, відірвати її — значить, дати тілу підніматися далі, а хвиля вже осідала, він падав. Важким, нелюдським зусиллям вивернувши очі на двері, побачив на їхнім каламутнім склі відблиски заграви. Може, ця теплова хвиля і є старість.. Вона надходила, випираючи собою двері навстіж, тіло, напружившись, завмирало.. Вона виходила, заглянувши в його очі, цей сьогоднішній її прихід завершувався. І все, що сталося, запам’ятають очі, єдині безпорадні свідки. Назавтра багато що зміниться, але в очах вона залишиться і, слідкуючи за його поглядом, спрямовуватиме увагу на неяскраві, повні суму й тривоги предмети, буде болісно зводити його брови, навчаючи усе сприймати по-своєму..

Розслаблено заламавшись, підлетіли руки і впали, гухнувши у дрімучу вовну.. Форкнуло біля вуха, важко поруч піднялась кінська голова, струснувши довгу гриву на очі, роздулись ніздрі, попона пріє, яка вона вимочена, нова, а запах конопляний давно вивітрився, аж хлющить, уся в піні, — стягає одну попону, другу, третю, вони вже не потрібні. Тепер тіло гладеньке, ось загривок, пасма лягають по той бік вигнутого хребта, ось губи, я підсовую долоню під них, твої губи торкаються кількох остюків, а ніздрі втягають порошинки борошна, адже над нами жорна.. Так, за цією дощаною стелею є ще другий поверх і там труться жорна. Ті, що на дні, під нами, ті мовчать, а ці, над нами, витягнуті на боже світло, — ці скрегочуть, тут маємо перебути ніч, а назавтра — до другого млина.. Борошно притрусило твої боки, але я їх обов’язково протру долонею, вона така м’яка у мене, як і твої губи. А

бач, що робиться з моєю бородою, чи проб’є собі дорогу до вуст тепер шматок хліба, а птах не буде розколювати череп, виколупуючи звідти зеренце?.. А думаєш, те каміння над водою за млинним колесом — хіба воно не біле? І воно біле, хіба якась пташина-вертихвістка не протягне ланцюжок до води. А вода не біла, на те вона й вода, щоб омити чиюсь кров чи китицю вербового листя, вона темніє, як твоє око наді мною.. Його рука з’їхала по той бік пагорба, пальці ловили вітер поміж розсипчастих шовкових пасм, а очі з-під присипаних борошном вій дивились у відкриті в темряву очі, ще темніші, темніші за темряву, і там він побачив простір.. Я хочу тобі розповідати про простір у вухо, нашорошене в ніч, коли над нами сіється борошно, я хочу тобі розповідати довго, так, щоб ти міг уловити ритм простору в тому, що говоритиму, аж поки він сам не склепить нам обом повіки. Хочу розповісти про нестерпну роз’єднаність простору, я хочу звернути твою увагу на дерево — не це, відполіроване руками і підігнане під наш зріст, бо таке дерево має більше спільного з каменем, але дерево, котре стоїть на краю простору, незбагненне своєю цнотливістю. І я знаю, таким воно буде вічно, відгороджене від дрібніших речей, — таких як ми з тобою — межовим каменем. Хочу тобі нагадати, що саме мальви звернули свій виповнений сумовитою ніжністю погляд поза камінь до дерева, не до нас.. Хіба тебе ніколи не дивували її витягнуті стебла, адже то стрімкий прорив у простір, а її припорошені курявою, туго перев’язані вузлики з хлібинками, хіба не вказують на її досвітню мандрівну вдачу, а одночасно хіба не нагадують про наше пізнє-пізнє вставання, нашу мляву лінивість і плентання далеко позаду.. І справді, у нас набагато більше спільного з волами, і в моїх словах — їхні ритми, їхнє розуміння простору. Виходить, ми задні, якщо кінцевим орієнтиром має стати дерево. 1 коли воно саме по собі є втіленням недосяжності, то нашим простором є хіба що битий шлях, притрушений борошном., і тепер, після всього, що дійсно означає нестерпну роз’єднаність, я хочу повернутись до того, що нас об’єднує — це очі. Може, ти звернув увагу на добре відтінені впадини довкола очей, перед входом у єдино твій простір, мій. вола.. Ти помітив, що око, вибравши для себе захищене од вітру місце в затишній улоговині поміж кістяних пластин, оповило себе якимсь небесним серпанком, мабуть, мереживо синюватих капілярів утворює це

світіння над темним вологим входом у простір, входом вузьким, нестерпно болючим під борошняною порошею. І це те, що нас єднає з деревом, вірніше саме його недосяжність зумовлює втомлений серпанок під бровою..

5

Прокинувшись, довго не вставав. У голові гуло, але не від шуму транспорт} за вікном — там було тихо.. І вікно зовсім світле, вчора прийшов пізно, але чи було вже темно, не пам’ятає.. Вихідний. Як добре, що саме сьогодні він такий розбитий. Особисте життя, ось воно — під ковдрою, на чужому ліжку. Вчора на роботі, сьогодні тут.. Здивовано розглядає руки поверх ковдри. За нігті понабивалась крейда, шкіра вся зморщена, затягнута білою павутинкою, потьоки від зап’ястя аж до ліктя. Крейда.. То що, вчора не вмивався, так прямо й заліз у постіль після роботи? Бліді, поїдені водою пучки. Самі по собі. Здається, вони вже дечому навчились. їм навіть подобається така робота.. Одні торкаються струн, інші піднімаються до яблука чи до лози, обтяженої гроном.. А ці люблять білити, подобається занурюватись у рідкий сіруватий розчин. Вони й зараз ще за інерцією білять стелю, бризкаючи крейдою по очах, невтомні в своїй жадобі затерти чим більшу площу, кидаються навперейми очам, і те, що очам хотілося б найдовше зберегти у своїй пам’яті, руки відразу перекреслюють білим, яким хоч. тільки щоб не так, як раніше. І очі покірливо поступаються — так, згоджуються вони, це справді краще, білий колір приємніший, це не колір смерті, не дезинфекція і не чумний знак.. Одкидає ковдру, підходить до вікна.. Сніг, за вікном уже сніг, так рано.. Заходить у ванну, закашлюється, низько нахилившись над раковиною, спльовує, на дні темний, аж чорний згусток. Що б це могло бути, може, вчора наковтався пилюки.. Годинник чомусь мовчить. Десь, мабуть, друга. Накручує мокрими пальцями, перевівши стрілки на третю. Піймався, голубчику, заплутався сам у своїм петлянні, щось загрузли твої коліщата у цьому снігові, дай-но тебе трохи підіпхну, отак, отак, ось і все, бувай здоров. Клацнуло щось, зарипіли немащені колеса, поповз під гору. Снідає на кухні, дістає з холодильника рибину, одрізає голову, смокче.

Щось подібне до омуля, байкальської риби. Така сама дрібненька луска, закопчена, витягнена з намулу. Тільки це не омуль, це — горбуша. Підкручує гучномовець, ого, вже знов якісь вірші читають:

Ще здалека слідить тебе мій зір,

Твій свіжий слід я рад би цілувати

І душу тим повітрям напувати.

Що з твоїх уст переплива в простір..

Щось знайоме й забуте. Невже п’ята година? Так, каже, що п’ята, пора до дочки збиратися. Витягає з холодильника великий грейпфрут, кладе його поруч зі шматком риби. Грейпфрут, гойднувшись, торкається риб’ячого хвоста і застигає, на його боці розповзлась зеленувата пляма.. Я ще донедавна не знав тебе, вірніше, знав, але щоразу ти був дуже віддаленим — і коли чув твою назв) по радіо, то чомусь думав, що то говорять про земляний горіх, ним ти був упродовж моєї юності, а ти, виявляється, ось який.. Бере поліетиленову торбинку, всовує шматок риби, грейпфрут. Трохи малувато, риба їй буде для апетиту. Земляний горіх.. А оберегом їхнього подружнього щастя був водяний горіх, гострий, колючий, його ще називають водяним чортиком. Минулого разу бачив його у шухляді поміж паперів, обов’язково треба заглянути. А вони вже дуже рідкісні, вимирають.. Вийшовши з під’їзду, ховає згорток за пазуху, морозець, може змерзнути. Йде вздовж іподрому, протоптуючи слід, заглядає поза металеву огорожу. Які там зараз скачки в таку хуртовину, але ж ні — щось там таки ворушиться, не може бути, вони давно вже по стайнях.. Хоча б якась стежка., що це? — просто перед ним отворяються ворота, заїжджає машина — висока, перетягнута шнурами копиця сіна на ній була останнім осіннім спалахом у сніжному морі.. Виходить на Одеську площу, але площею назвали її хіба що іронічно, бо не було тут жодного будинку, лише округле поле, що водії називають "клумбою"; дійшовши середини, зупиняється. Він сам

тут. З висоти кружеляє сніг, довкола рівномірною гірляндою об'їжджають машини, вогні рухаються з однаковим інтервалом, і не перерветься ця гірлянда, мабуть, ніколи.. Постать посеред поля раптом піднімає руку: "лясь!". Високо над головою звився батіг, зі свистом розтинаючи небо, вернувшись, зашморгує постать довкола пояса. "Пішли — давай, давай!" Машини, тулячись одна до одної, заквапились, кільця гірлянди затанцювали в новому ритмі, попливли, зливаючись, світляні смуги. Швидше, швидше, іще швидше! Злітає батіг, ще гучніше заграла снігова музика, ілюмінація льодового стадіону освітила ресторан "Жокей", стоянку фургонів означила далекими нещасними горбиками снігу, вихопила з пороші примарне крило ресторану "Вітряк", опустившись, воно знов зайшло в тінь, встигнувши, однак, підказати: всі в цей бік, крутимось усі в один бік, усі за мною! І знов драбинчасте крило вигрібає з-під себе порцію снігу і розпорошує над собою.. Він виходить на трасу. Тепер пряма дорога до дочки і більше нічого, сама дорога, поле, ззаду фари вихоплюють лише кілька метрів брудного місива, але то все вже позаду.. Незчувшись, зіступив з дороги і так ішов довго-довго, аж поки не спіткнувся об якусь грудку. Закашлявся, притиснувшись грудьми до коліна. А мені ще ж нема сорока.. Стоячи навколішки на примерзлому грудді, побачив уперше, який чистий під ним сніг. Долоня тонула у прохолодній мережаній піні, піна осідала понад кожним найменшим горбком, кушем, вона вирувала по невисоких схилах видолинків, видувалась вітром далі, безсило чіплялась кігтиками по рівнині, завиваючи комарино, неслась уперед, укладаючи простір по-своєму, але не зигзагом лінії, ні — обрію вона не мала — ні початку, ні краю, ні верху, ні глибини — по-своєму якось, так, що він не розумів, куди і його несе, аж поки, розклеївши заліплені повіки, поміж вій побачив далеке дерево — і тоді, все ще на землі, опустив очі і засміявся, крадькома втягуючи той простір, що тепер їх роз’єднував, у себе, в свої легені..